

БЕЛИЯТ ДЕСАНТ НА КУБАН – АВГУСТ 1920 ГОДИНА. АСПЕКТИ И ЗНАЧЕНИЕ

Цветан Сашев

THE WHITE LAND-RAID ON KUBAN - AUGUST 1920. ASPECTS AND SIGNIFICANCE

Tsvetan Sachev

Abstract: *The land-raid on Kuban in August 1920 was the last major military initiative of the White Movement. The territory controlled by Gen. P. N. Wrangel was restricted to the Crimea and parts of northern Tavria. The extension of the perimeter of the combat actions was also of great strategic importance in relation to the Western Allies, who expected victories and a return of the initiative of 1919. In its early days the landing was successful – many local Cossacks joined in. The Bolsheviks who had a good organization and bold moves managed to blunt the force of the white offensive. Provision and ammunition shortages further complicated the situation in the camp of the White. In early September, the army of S. G. Ulagai was pushed out of the Taman Peninsula, and the land-raid ended without having achieved its intended objectives.*

Key words: *Cossacks, uprising, war, Kuban, Byalo dvizhenie*

В историята на Бялото движение 1919 е преломна година. И четирите армии са в подем и застрашават Съветска Русия, която е близо до пълно поражение. Същевременно, множество проблеми и противоречия, заложили в самата идеология и организация на историческия феномен „Бяло движение“, ще доведат до срив, който от втората половина на 1919 г. ще става все по-осезаем. В тази ключова година болшевиките започват да контролират все по-големи територии вътре в страната, но все още пред тях стоят много задачи, които трябва да бъдат решени. С катастрофа завършват революциите в Унгария и Германия. В Италия и Франция неуспехите за международното работническо движение следват една след друга. Болшевиките не могат да разчитат на реална помощ от европейския пролетариат. Не е без значение и фактът, че тяхното правителство няма международна легитимност. То не е признато от държавите победителки в Първата световна война и не е поканено на Парижката мирна конференция.

На 10 октомври 1919 г. Върховният съвет на Антантата обявява икономическа блокада на болшевишка Русия. Германия и редица неутрални държави се отказват от участие в рестриктивната инициатива. Съветското правителство, на свой ред, на 20 октомври съобщава на Германия, че ще приеме за враждебен акт присъединяването към блокадата. Такава нота е изпратена на Швеция, Норвегия, Дания, Холандия и Швейцария (Mezhdunarodnaya 2020: 34).

На 16 януари 1920 г. съюзниците от Антантата отменят блокадата. Това е първият сериозен признак, че международната позиция на болшевиките се подобрява. Същевременно Бялото движение продължава да получава подкрепа от Англия и Франция. Лорд А. Балфур заявява: „ В Югоизточния ъгъл на Русия, в Европа, в Сибир, в Закавказието и Закаспийските области и на териториите, граничещи с Бяло море и Ледовития океан, се създадоха и израснаха нови антиболшевишки правителства, охранявани от войските на съюзниците. На нас

Цветан Сашев. Белият десант на Кубан ...

лежи отговорността за тяхното съществуване и ние сме длъжни всячески да ги подкрепяме“ (Tsvetkov 2019: 836).

Външният министър в правителството на А. Колчак, С. Сазонов, по повод на френската подкрепа казва: „Френското правителство подкрепя всички руснаци, които се борят срещу болшевизма... От всички страни в Съглашението Франция може би най-добре осъзнава какво е за нея Русия в политическо отношение и колко важно е в най-скоро време да бъде възстановена руската държавност“ (Tsvetkov 2019: 839).

Но в Гражданската война последната дума имат военните.

Състоянието на южноруската армия, командвана от А. Деникин, е основният барометър, показващ боеспособността на антиболшевишките сили. Неуспешният поход към Москва изчерпва голяма част от ресурсите (особено човешките), независимо от помощта на съюзниците от Антантата. Един от най-сериозните проблеми е, че командването така и не успява да създаде регулярна армия. В много от контролираните райони въобще не е създадена мобилизационна система. На този фон казачеството остава основната база за попълване на загубите.

В началото на 1920 г. по инициатива на Законодателната рада се събира конференция на представители на Кубан, Дон и Терек. На нея е създаден т.нар. „Върховен кръг“. В него влизат 50 представители от всяка територия. Целта е да се създаде държава с нова конституция. Приема се, че това образувание ще съществува до установяване на общоруска власт. Направен е компромис между главнокомандващия на Доброволческата южноруска армия и кубанците и е изработено съвместно „Положение“. Според него за ръководител е избран А. Деникин. Законодателната власт в новата държава ще упражнява „Законодателна палата“. Изпълнителната власт е в ръцете на „Министерски съвет“. Тази властова конструкция не успява да приложи своите решения на практика. Под ударите на Червената армия се разпада т.нар. Деникински фронт, разпада се и кубанската държавност. В навечерието на оттеглянето от Екатеринодар Войсковият кръг приема резолюция, в която обявява изземването на казашките войски от подчинението на Деникин и пристъпва към формиране на нова съюзна власт. Това всъщност е краят. Войсковият кръг окончателно се разпада, остатъците от Кубанското правителство и кубанската рада емигрират в Грузия. Проектът за оформяне на нова държава в юга на Русия не се реализира. Този факт може да се обясни основно с това, че участниците в обединителния процес, които имат обща антиболшевишка платформа, виждат по различен начин бъдещите перспективи на общата държава. За „деникинското“ ръководство Южно-руската държава е етап от създаването на единна Русия.

За властите на кубанския край и Дон това е крачка по пътя към придобиване на статут на федерация с широки права в състава на бъдеща федеративна Русия. За управляващата върхушка на Съюза на планинските народи на Кавказ това е етап по пътя на пълното отделяне от Русия. Сериозен проблем е невъзможността за международна легитимация. Кубанският край се стреми да придобие собствен международно-правен статут. Главна крачка в това отношение е изпращането на делегация на Парижката мирна конференция. Кубан се обръща към международната общност с поредица от декларации и меморандуми. Целта е легитимация като независима държава и приемане в Лигата на нациите. Опитите са несполучливи. Главната причина са недобре оформените юридически

пълномощия по отношение на международно-правовата сфера между Кубанския край и Доброволческата армия.

През пролетта на 1920 г. под напора на Червената армия това квазиобразуване престава да съществува. Южно-руската армия, командвана от А. Деникин, остава последният бастион в борбата с разпространението на болшевизма в Русия. Контролираща Кримския полуостров и части от Северна Таврия, с военни подразделения от около 40 000, тя е изправена пред огромни предизвикателства, свързани с физическото си оцеляване. Особено тревожен симптом е подадената на 20 март оставка от Деникин. На 22 март генерал П. Врангел е назначен за „Главнокомандващ на въоръжените сили на Южноруската армия“. Освен политическа, кризата е и военна. На фронтовете ситуацията е катастрофална.

„Кавказката армия“ търпи сериозни загуби въпреки компетентното ръководство на генерал С. Улагай. Като командващ той е заменил генерал А. Шкуро, който не оправдава надеждите на Кубанската рада, че е в състояние да обедини кубанското казачество около себе си и в тези критични за Бялото движение дни да го поведе към победа. „Кавказката армия“ в преобладаващата си част се състои от казаци от Терек, Кубан и в малка степен от донски казаци. Под натиска на Червената армия тя отстъпва, достигайки до Черноморското крайбрежие. Заедно с оттеглящата се армия се движи и голям брой бежанци. Общата численост е над 60 000. Притискани от части на 1 конна армия на Будьони, те се принуждават да изоставят обозите си. В първата половина на април болшевиките превземат Сочи. Ситуацията става критична. С помощта на английски кораби част от казаците са превозени в Крим, по-голямата част от армията се предава, а незначителни по численост групи успяват да се скрият в планините.

Във втората половина на април в Крим пристигат последните бегълци. Но това са всъщност добре мотивирани бойци, желаещи да продължат борбата. Именно те са в основата на новосъздадената Кубанска дивизия начело с ген. Н. Бабиев. Бабиев е легендарна фигура в Бялото движение. По време на Първата световна война е раняван 19 пъти. След едно от раняванията дясната му ръка изсъхва и той не може да я използва. Влизайки в бой като кавалерист си служи с лявата ръка, държейки поводите на коня със зъби.

Въпреки успехите на Кавказкия фронт болшевиките все още не са категорични победители във вътрешно-руския конфликт. Невралгична зона е Западният фронт. Полската армия е окрилена от възможността след почти век и половина на картата на Европа да се появи Полска държава. Патриотичният порив сред населението се превръща в стихия. Притокът от доброволци е непрекъснат. С оглед на критичната ситуация червеното командване започва да прехвърля всички налични резерви: от Кавказкия фронт – 1. конна армия, от района на Крим – единствената кавалерийска дивизия.

Бойните действия обхващат големи територии от Беларус, Полша, Литва и Източна Галиция. Болшевиките все още имат открити фронтове в Латвия, Южна Русия и Естония, но към момента кампанията срещу Полша е основен приоритет. Планът за настъпление е оформен в края на март. Предвижда се основният удар да се нанесе на Западният фронт с поддръжка на удара на Бресткото направление на Юго-Западния фронт. След първоначалните успехи главкомът С. Каменев на 22

Цветан Сашев. Белият десант на Кубан ...

юли заповядва на М. Тухачевски да ускори настъплението. Предвижда се Варшава да бъде завзета в средата на август (Ivanov 1990: 169).

Последната полска отбранителна линия преминава между Нарва и Буг. Към този момент болшевишкото настъпление е стремително, но неговата цена е висока – загубите сред личния състав са големи и тяхното попълване към момента е невъзможно. Снабдителните бази са останали назад в тила, железопътните линии са прекъснати, връзките между отделните подразделения стават все по-трудни. До началото на август въпреки трудностите Червената армия успешно развива варшавската операция.

Тухачевски е обезпокоен, че левият му фланг е уязвим, но тъй като на Каменев не му достига кураж пред Сталин, той не е достатъчно твърд да настоява за изпълнението на заповедите си. Будьони междуременно продължава на югозапад към индустриалният град Лвов, за да гарантира собствения си триумф. Възникват свръхоптимистични илюзии за удари в Румъния, Унгария и дори Италия. Бабел пише в дневника си на 8 август: „Ще настъпваме в Европа и ще завладеем света“ (Biyvar 2023: 418-419).

Същевременно след априлските неуспехи армията на ген. Врангел е приведена в боен порядък – попълнени са подразделения, водят се активни строеви занятия, укрепват се позиции на всички фронтове.

Към онзи момент положението на Бялото движение е на границата на критичното. Година по-рано четири армии оформят военния облик на движението – Западната на ген. Н. Юденич, Северната на Е. Милер, Източната на А. Колчак и Южната на А. Деникин. В период само от няколко месеца три от армиите престават да съществуват – остава само Южната. При нея положението също е критично. Територията, която южноруската армия контролира, е полуостров Крим и части от Северна Таврия. Управлението на тези територии, които реално са под обсадата на болшевиките, изисква концентрация на силите и всички ресурси. Финансовата политика на Врангел се състои в това да се мобилизират все повече финансови ресурси за покриване на разходите на армията за воденето на войната срещу болшевишкия режим. При разрухата в промишлеността и инфлацията единственият източник на приходи в бюджета е лимитирането на парична емисия. Поради психологически причини, свързани с недоверието от страна на населението към правителството на Врангел и неговата армия, курсът на рублата пада стремително. На фона на стабилните западни валути сригът изглежда още по-осезаем.

„Влошава се и ситуацията със снабдяването с продоволствие за Крим. С оглед на критичната ситуация П. Н. Врангел започва да създава централизирана система за снабдяване. Слаборазвитата промишленост, липсата на горива правят полуострова изключително зависим от вноса“ (Karpenko 2003: 346).

Кримският полуостров е с ограничени природни ресурси, пристигащите бежанци от Кубан и Северен Кавказ се увеличават с всеки изминал ден и това допълнително усложнява икономическата ситуация. Навлизането и овладяването на богатите уезди в Северна Таврия се превръщат в борба за оцеляване. В плана за летните кампании това е важен елемент. Дон и Кубан се приемат като основен вариант за попълване на човешкия ресурс за армията. В т. 4 от плана се казва: „Прочистване на Дон и Кубан от червените (казаците са длъжни да дадат жива сила за продължаване на борбата)“ (Vrangel 2006: 471).

Офанзивата в Северна Таврия започва в края на май. Освен пехота армията включва кавалерия и флот. Общата численост е около 25 000 души. Сериозен проблем е доставката на смазочни материали и горива за танковете, бронираните автомобили и самолетите. Закупуват се от България, Грузия и Румъния. Въпреки трудностите продължилата около месец кампания е успешна. Завоювани са територии, които имат огромно значение за снабдяването с хранителни провизии на Крим, като основният акцент е пшеницата.

Следващ етап от опитите за разгръщане на настъпателни операции, които да изземат инициативата от болшевиките, е десантът на Кубан. През юли са получени сведения, че антиболшевишкото движение на Дон и Кубан се разраства и при външна поддръжка и обединение на въстаниците съветската власт в тези области може да бъде свалена. Инициатор на идеята за десант е ген. Врангел. Основната стратегическа цел е усвояването на Кубанска област, а след това – пренасяне на бойните действия на Дон. Следващ етап е развитие на бойните действия към Северен Кавказ и впоследствие на Изток. За начало на десанта е определена датата 1 август. На 22 юли в тържествена обстановка е подписан договор с атаманите на правителствата на Дон, Кубан, Терек и Астрахан. Показателна е точка 3:

„Главнокомандващият има пълната власт над всички въоръжени сили на държавните образувания на Дон, Кубан, Терек и Астрахан както в оперативно отношение, така също и по принципни въпроси, свързани с организацията на армията. Държавните образувания на Дон, Кубан, Терек и Астрахан са задължени да провеждат по заповед на Главнокомандващия мобилизация в сроковете и категориите, установени на териториите на Южноруските въоръжени сили“ (Vrangel 2006: 536).

Към онзи момент казашките общности (включително и тези на Кубан) са основна база за набавяне на войскови човешки ресурс.

В състава на десантния отряд влизат: Първа кубанска конна дивизия на ген. Бабиев – 100 саби, 35 картечници, 6 оръдия. Втора кубанска дивизия (пехота) на ген. Шифнер-Маркевич – 900 щика, 100 саби, 48 картечници, 8 оръдия. Сводна пехотна дивизия на ген. Казанович, Първи кубански стрелкови полк, Алексеевски пехотен полк с Алексеевски артилерийски дивизион, Константиновско и Кубанско военно училище – около 2 500 щика, 50 картечници и 12 оръдия. Общата численост на участващите в десанта в неговия начален етап е около 4 500 души, 130 картечници, 12 оръдия, няколко бронирани машини и 8 самолета (Stepanchenko 2000: 5).

Оформен е и един допълнителен отряд със „специално предназначение“, който се състои от 500 души. Предвидено е отрядът да действа в района на Анапа, където да се обедини с местните партизани. Партизанските отряди са с различна численост, като най-голям е отрядът на ген. Фостиков с численост от няколко хиляди бойци.

В навечерието и в първите дни десантът се командва от Генерален щаб, който се намира в Севастопол. На 9 август щабът се мести в Керч. За обстановката в дните до началото са особено показателни спомените на С. Мамонтов: „Десантът на Кубан, разбира се, беше тайна. Но за тази тайна всички знаеха и говореха. От само себе си се разбира, че и червените знаеха за десанта и концентрираха на

Цветан Сашев. Белият десант на Кубан ...

Кубан огромно количество войска. Единственото, което ни се отдаде да запазим в тайна, беше мястото на десанта“ (Mamontov 2018: 497).

Предвидено е войската, техниката и обозите да се натоварят на баржи, които в определения за начало на десанта ден да бъдат теглени от катери и по-големи кораби. 29 юли е денят, в който плавателните средства се отправят към Таманският полуостров. На 30 и 31 са в открито море, а на 1 август стъпват на твърда земя. Основните сили са стоварени на Приморско-Ахтарската бухта (тя е определена за главна база) на северозападният бряг на Кубан. Отряди с по-малка численост – в района на Анапа и на Таманският полуостров.

Много казаци тръгват на този опасен път заедно със жените и децата си. Те искат да се завърнат по родните си места. Има и немалко административен персонал, който в освободените територии да оформи новия профил на властта. Първите дни са време на стремителни атаки и придвижване към вътрешността на полуострова. Конната дивизия на ген. Бабиев достига на около 40 километра от Екатеринодар. Такъв тип тактика за настъпление има своите положителни страни, но и е свързан с рискове по отношение на тиловата база, както и от „оголване на фланговете“. Сред местните болшевики настъпва паника. Информирана за случващото се е и централната власт. В телеграма, изпратена на 3 август от В. Ленин до Й. Сталин, се казва: „От Кубан и Донска област получаваме тревожни, дори отчаяни телеграми за стремителното разрастване на въстаническото движение. Настояват за бърза ликвидация на Врангел“ (Leninskiy 1959: 116).

Бързото движение на десантните части води до паника и в най-големия град в Кубанска област – Екатеринодар. Започва евакуация на партийни и професионални учреждения (включително военни). А през нощта на 5 срещу 6 август болшевиките извършват една от най-големите масови екзекуции в историята на Гражданската война. От препълнения местен затвор са изведени на групи от по 100 души, 1600 затворника, които за няколко часа са разстреляни с картечници край бреговете на река Кубан. Насилието се превръща в стихия, която не може да бъде овладяна.

Важен елемент от стратегията на белите е избухването на въстание сред местното казачество. В листовки, които се раздават сред населението, ген. Улагай обявява: „Казаци, селяни, планинци и иногородци. Часът на въстанието настъпи, всички на оръжие. Събирайте се в отряди. Прекъсвайте железопътните, телеграфните и телефонните връзки на червените. Залавяйте отрядите на червените поотделно. Не позволявайте да се съединяват разпръснатите части на червеноармейци и комунисти“ (Kovtyuh 1935: 92).

От особена важност е контактът с партизанските групи, оформили се на Кубан след април. Техният брой е около 30. С най-голяма численост е отрядът на М. Фостиков. Фостиков е със солидна военна биография. В годините на Гражданската война достига до чин генерал-майор. В началото на март 1920 г., въпреки очертаващото се поражение на Бялата армия, решава да остане на Кубан и да продължи борбата срещу болшевиките. Създава отряд, който през втората половина на юни достига численост от 500 бойци. С течение на времето отрядът се превръща в добре организирана структура – създаден е щаб, оформени са полкове. Бойното подразделение приема названието „Армия за възраждане на Русия“.

В първите дни на десанта болшевиките понасят големи загуби. Образцовата Уралска пехотна бригада и Първа кавказка артилерийска дивизия губят почти половината си личен състав, техника и боеприпаси. За да компенсират загубите и за да си осигури числен и технически превес, командването започва да прехвърля резерви от Кавказкият фронт и от 11 армия. „Общият брой на частите съставлява около 17 000 щика, 4 000 саби, 443 картечници и 81 оръдия“ (Kovtyuh 1935: 94).

На 6 август е направен нов десант от южноруската армия. Командващ е генерал А. Черепов. Отрядът е от 1 500 бойци. Стратегическата задача, която изпълнява, е да се свърже и обедини с въстаници от района. Успяват да навлязат на около 9 километра във вътрешността, след което са пресрещнати от 22 стрелкова дивизия. Подложен на обстрел с около 30 оръдия, отрядът на Черепов спира своето движение. Само за няколко дни отрядът губи почти половината си личен състав. Опитът за съединяване с групировката на Улагай също завършва без успех. Изпаднал в пълна изолация и пред угрозата да бъде напълно унищожен, отрядът е евакуиран.

За да предотвратят нов десант, болшевиките започват настъпление в Таврия с Втора и Тринайсета конна армия.

Между 6 и 8 август частите на ген. Улагай спират своето движение напред. Червената армия започва да нанася удари в тила на десантната групировка. Военната флота на 8 август обстрелва Приморско-Ахтарск. Поставени са минни заграждения от повече от 200 мини при Ахтарският лиман. Белите са принудени да евакуират щаба си в Ачуев. След изпратена на 10 август от ген. Улагай телеграма до Врангел главнокомандващият лично отива да поеме оперативното ръководство. Но в следващите дни натискът на болшевиките става все по-масиран и в периода 11 – 17 август те успяват да се вклинят във вражеската групировка и да я разделят на две. Първа Кубанска дивизия на ген. Бабиев е притисната в бластисти местности, в които кавалеристите губят своята ефективност. Положението се усложнява и от загубата на връзка със щаба. Групировката на Улагай също понася сериозни удари. По река Кубан с кораби и баржи са превозени през линията на фронта 1 500 войника. Разстоянието, което изминават, е около 130 км. Предвидено е плавателните средства да пристигнат през нощта на мястото на десанта. Пътуването се осъществява в пълна тишина и без осветителни средства. Целта е постигната – при станция Гривенская е нанесен удар в тила на Улагай.

С цел да бъде подпомогната изпадналата в критично положение групировка, Врангел изпраща трети десант на Таман още на 12 август. 2 000 бойци под командването на П. Харламов се опитват да навлязат във вътрешността, но безуспешно. Врангел лично контролира провеждането на операцията. Недоволен от Харламов, го заменя, но това не променя хода на събитията – десантният отряд е разгромен от 22 стрелкова дивизия.

Продоволствието се оказва нерешим проблем. Няма регулярно снабдяване, както с храна за хората, така и за конете. Август е един от най-топлите месеци и сушата почти унищожава тревата. С течение на времето боеприпасите намаляват. От голяма значение се оказва липсата на бронирани влакове, особено с оглед на това, че някои полкове се движат покрай железопътните релси. В сериозно предимство за болшевиките се превръща използването на аероплани както за разузнаване, така и за директни бомбардировки. Дори когато не нанасят преки

Цветан Сашев. Белият десант на Кубан ...

щети, психологическият ефект от тяхното присъствие е осезаем. Сблъсъците между двете армии са изключително кръвопролитни – пленници се вземат в редки случаи, обичайна практика е да се разстрелват на място.

На 21 август большевишката „Азовска военна флотилия“ минира изхода на Приморско-Ахтарсой и стоварва десант. Завзети са складове, белите се лишават от най-важната база в тила си. Поставени под масиран натиск, в последните дни на август започват евакуация на десанта – доброволци и граждански лица от групата, която е разположена на юг, и северната групировка на ген. Бабиев. На 2 септември е превозен отрядът на Харламов, а на 7 септември – частите на Улагай. Въпреки неспирните атаки, евакуацията протича в пълен ред. Освен личния състав са извозени артилерията и конете.

„Както ми съобщи началникът на военното управление, отрядът на Улагай, отправен на Кубан в състав от 8 000 души (в това число 2 000 конници), се е върнал в състав от 20 000 души и 5 000 коня. Такъв случай е възможен само по време на гражданска война“ (Lukomski 2022: 693).

Ген. Фостиков успява още няколко седмици да удържи на вражеския натиск, но в началото на октомври се принуждава да отстъпи в Грузия. На 8 септември пише в дневника си:

„Реших спешно да отида в Сухуми, още повече че пътят беше само три дни, не повече, освен това усещах, че в самата делегация нещо не е наред. Слухове за това веднага се разлетяха между казациите и последните започнаха да губят увереност, че нашата евакуация въобще ще се осъществи, но да се върнат на Кубан повече не желяеха, мислите им бяха в Крим, където са се били за голямото руско дело – спасението на Родината“ (Eliseev 2004: 164).

След множество трудности Фостиков успява с около 2 000 казаци да се евакуира във Феодосия (в Крим).

На 9 септември 1920 г. в телеграма до Г. Орджоникидзе, член на Реввоенсъвета на Кавказкият фронт, В. Ленин пише: „Бързата и пълна ликвидация на всички банди и остатъци от белогвардейци на Кавказ – Кубан – дело от абсолютна общодържавна важност. Осведомявайте ме бързо и точно за положението“ (Pravda1936).

Неуспехът на десанта на Кубан носи множество негативи. На първо място е моралната тежест на провала. Сериозен проблем е присъединяването на голям брой местни казаци към отстъпващите. Това води до увеличаване на населението на Крим и създава проблеми с изхранването му. В опит да се вземе зърно от Северна Таврия, армията прави отчаяни рейдове. Рискът е донякъде оправдан с оглед на предстоящите зимни месеци. Ситуацията за белите става тревожна – през август большевиките са успели да решат два базови проблема: за анархиста Нестор Махно и за войната срещу Полша. Постигнатото мирно споразумение с Въстаническата армия на Махно носи големи ползи. Анархистите спират нападенията над большевиките и се превръщат в съюзници. В следващите месеци те ще понесат основната тежест при щурма на Перекоп и Сивашкото езеро и ще предизвикат евакуацията на белите от Кримския полуостров.

„Полската авантюра“ също се приближава към своята развръзка. Щурмът на Варшава започва на 14 август и завършва на 25 август с пълно поражение на большевиките. В. Ленин пише: „Когато приближихме Варшава, нашите войски се оказаха толкова уморени, че не им стигнаха сили да удържат победата“ (Lenin

1981: 321). Но загубата дава възможност на болшевиките, колкото и да е парадоксално, да концентрират силите си срещу ген. Врангел и да го поставят под пълно обкръжение на ограничена територия.

„На 8 септември Фрунзе преименува „групата на десния бряг“ на „6-та армия“. Пристигането на 4-та армия след това ще му даде съкрушително предимство с неговите 133 000 войници срещу 37 000 на белите. Във фабриките започва усилена кампания за мобилизация. Отправен е призив към верните пролетарии и членове на Комунистическата партия да се явят като доброволци, за да се сложи край на присъствието на белите, което осквернява съветската земя. Фрунзе има и друго преимущество: шпионската мрежа на Донското бюро се е разраснала значително поради очертаващата се сигурна победа на червените. Тя се разпространява дори в области, вече отвоювани от червените: Донецк, Дон, **Кубан (подч. мое)** и Кавказ (Виувар 2023: 427).

Въпреки по-големия брой завърнали се провалът на десанта е очевиден. Очакваните масови въстания на местното казачество така и не избухват. Кубан не се превръща в база за последващо разгръщане на нови операции. В тактически план белите се придържат към модела на действие от 1918 г. – стремителна атака, избухване на въстание и прогонване на болшевиките. Но изминалите две години гражданска война са дали възможност на червените, на свой ред, да създадат стратегия за противодействие – нанасят се мълниеносни удари в тила, където са най-слабите и незащитени звена. Резултатът е раздробяване и разпад на противниковата армия, останала без регулярни възможности за снабдяване.

Един от най-сериозните проблеми на Бялото движение (проблем, който така и не е преодолян) е, че неговият състав е прекалено разнороден. Привърженици на различни партии и течения враждуват помежду си през целия период на гражданската война. Движението така и не успява да стане надпартийно. Монархическата идея също не успява да се превърне в обединяващ фактор. „Монархията има огромна вина пред руския народ... Тя става и причината за мащабното социално напрежение, което избухва в най-неподходящия момент – войната... Пропастта между нея и народа никога не е била толкова огромна. Обичта към отечеството отстъпва на омразата към монархията“ (Atanasova 2017: 22-23).

Съсловните противоборства са също проблем, който вместо да консолидира, води до разложение. С течение на времето разрывът между кадровото офицерство и казачеството става все по-очевиден. Казаците съставляват почти половината от военния потенциал на движението. Но за разлика от белите, стремящи се към възраждането на „Единна и неделима Русия“, казаците се стремят към съхраняване на своята самостоятелност, отстоявайки правото си да живеят при максимална независимост в собствените си поселения. Те са мотивирани да се борят докрай само на собствена територия. Но през 1920 г., след почти три години на непрекъснати бойни действия, хилядите жертви сред тях и умората оказват своето деструктивно влияние.

Провалът на десанта има сериозни последствия за Бялото движение. Армията на Врангел, която до момента е непобедима, претърпява мащабно поражение. Бойният дух спада. Последните боеспособни войсковы подразделения се концен-

трират на полуостров Крим. Само няколко месеца по-късно те ще бъдат изгласкани и оттам. Кримската евакуация слага край на гражданската война, макар и огнища на съпротива срещу червените да продължават да съществуват и до 1923 г.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Atanasova 2017:** Atanasova, A. Menshevizmat 1917. Propusnatite vazmozhnosti. Shumen: Universitetsko izdatelstvo „Episkop Konstantin Preslavski“ [Атанасова, А. Меншевизмът 1917. Пропуснатите възможности. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“].
- Biyvar 2023:** Biyvar, A. Rusiya – revolyutsiya i grazhdanska voyna 1917 – 1921. Sofia: Iztok-Zapad [Бийвър, А. Русия – революция и гражданска война 1917 – 1921. София: Изток-Запад].
- Eliseev 2004:** Eliseev, F. Dnevniky kazachyih ofitserov. Moskva: Tsentrpoligraf [Елисеев, Ф. Дневники казачьих офицеров. Москва: Центрполиграф].
- Ivanov 1990:** Ivanov, V., M. N. Marshal. Tuhachevskiy. Moskva: Voенно izdatelstvo [Иванов, В., М. Н. Маршал. Тухачевский. Москва: Военно издателство].
- Karpenko 2003:** Karpenko, S. Oчерki istorii Belogo dvizhenie Rossii (1917 – 1920). Moskva: Izd-vo Ippolitova [Карпенко, С. Очерки истории Белого движение России (1917 – 1920). Москва: Изд-во Ипполитова].
- Kovtyuh 1935:** Kovtyuh, E. „Zheleznyay potok“ v voennom izlozhenii. Moskva: Gosudarstvennoe voенноe izdatelystvo [Ковтюх, Е. „Железны поток“ в военном изложении. Москва: Государственное военное издательство].
- Lukomskiy 2022:** Lukomskiy, A. S., Oчерki iz moyey zhizni. Moskva: Tsentrpoligraf [Лукомский, А. С. Очерки из моей жизни. Москва: Центрполиграф].
- Lenin 1981:** Lenin, V. Polnoe sobranie sochineniy. T. XLI. Moskva: Izdatelystvo politicheskoy literaturay [Ленин, В. Полное собрание сочинений. Т. XLI, Москва: Издательство политической литературы].
- Leninskiy 1959:** Leninskiy sbornik XXXVI. Moskva: Gos. izd-vo [Ленинский сборник XXXVI. Москва: Гос. изд-во].
- Mamontov 2018:** Mamontov, S. Pohody i koni. Moskva: AST [Мамонтов, С. Походы и кони. Москва: АСТ].
- Mezhdunarodnaya 2020:** Mezhdunarodnaya interventsia i Grazhdanskaya voyna v Rossii i na ruskom severe. Moskva: Bestseller [Международная интервенция и Гражданская война в России и на русском севере. Москва: Бестселлер].
- Pravda1936:** Pravda, br. 298, 28 oktomvri [Правда, бр. 298, 28 октомври].
- Stepanchenko 2000:** Stepanchenko, D. Bely desant na Kubani. Avgust 1920. Krasnodar: Sovetskaya Kubany [Степанченко, Д. Белый десант на Кубани. Август 1920. Краснодар: Советская Кубань].
- Tsvetkov 2019:** Tsvetkov, V. Beloe delo v Rossii 1917 – 1919. T. I. Moskva: Yauza-Katalog [Цветков, В. Белое дело в России 1917 – 1919. Т. I, Москва: Яуза-Каталог].
- Vrangel 2006:** Vrangel, P. Vospominaniya. Moskva: Tsentrpoligraf [Врангел, П. Воспоминания. Москва: Центрполиграф].